

Piotr SZKUTNIK*

TESTAMENT MIESZCZANKI SZADKOWSKIEJ DOROTY CZYGAŃSKIEJ Z LIPIŃSKICH Z 1693 ROKU

Szadkowskie księgi miejskie przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie pochodzą z lat 1401–1697. Należą do najstarszych ksiąg miejskich w regionie¹. Stanowią je 32 tomy, w tym 16 ksiąg oprawnych w skórę (5 ksiąg posiada luźne składki), 8 w pergamin, 1 w papier, 7 bez oprawy. Księgi te zachowały się w czystopisach lub protokołach (manualach). Spośród nich 3 księgi spisano w języku łacińskim, 18 z przewagą łaciny, natomiast w 11 księgach przeważa język polski². Twórcą ksiąg była kancelaria rady miejskiej i sądu ławniczego w Szadku³. Produkt ich działalności zawiera bogaty rezerwuar danych pozwalających na odtworzenie sytuacji społeczno-gospodarczej miasta. Księgi miejskie wypełniają zapisy dotyczące transakcji kupna-sprzedaży, udzielanych pożyczek, pokwitowań spłaconych długów, podziałów majątkowych i związanych z nimi spłat, wiana i posagu, darowizny, poręczenia, wyroków miejskich urzędników oraz testamentów⁴.

* Piotr Szkutnik, dr, adiunkt, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Katedra Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii, 90-219 Łódź, ul. Kamińskiego 27a.

¹ A. Wolff, *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego 1381–1835*, [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Głównie Akt Dawnych*, red. A. Stebelski, PWN, Warszawa 1957, s. 175–221; M. Sędek, *Księgi miejskie*, [w:] *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie*, red. T. Zielińska, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Głównie Akt Dawnych, Warszawa 1992, s. 60; M. Kulecki, *Staropolskie księgi miejskie – wprowadzenie ogólne*, [w:] *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, red. D. Lewandowska, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Głównie Akt Dawnych, Warszawa 2008, s. 180–183.

² A. Waławender, *Księgi miejskie*, [w:] *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach*, t. 1: *Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, Archiwum Głównie Akt Dawnych, Warszawa 1975, s. 262–263; M. Kulecki, *Księgi miejskie Szadek*, [w:] *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym...*, s. 204.

³ J. Łosowski, *Kancelarie miast szlacheckich województwa lubelskiego od XV do XVIII wieku*, AWH Antoni Dudek, Lublin 1997.

⁴ A. Bartoszewicz, *Późnośredniowieczny Szadek i jego mieszkańcy w świetle zapisk z najstarszej księgi miejskiej*, „Biuletyn Szadkowki” 2006, t. 6, s. 111–126.

Testament to jednostronna i odwoławalna czynność prawna, przez którą spadkodawca dysponuje swoim majątkiem na wypadek śmierci. Oznacza także dokument, w którym zapisano oświadczenie woli testatora. Testamenty jako źródło historyczne posiadają walor poznawczy i badawczy. Stanowią wdzięczny materiał pozwalający ustalić szereg kwestii interesujących historyka. Testamenty są tematem licznych opracowań⁵, jak również edycji⁶. Przenoszą nas w realia środowiska, w którym funkcjonował testator⁷.

Do podstawowych zagadnień zawartych w testamentach należy sprawa dziedziczenia majątku, zwyczaje i zasady stosowane przy doborze sukcesorów, przedstawienie składników majątku – ruchomości i nieruchomości spadkodawcy. Testament zawiera zatem treści pozwalające na analizy o charakterze społecznym (rola testatora w lokalnym środowisku), biografistycznym (życiorys testatora), genealogicznym i prozopograficznym oraz demograficznym (analiza więzi rodzinnych), religijnym (duchowym), obyczajowym i mentalności (stosunek do śmierci), emocjonalnym (relacje między krewnymi, dowody miłości i brak miłosierdzia), gospodarczym (pozyskanie majątku, spadkobranie, zmiana właścicieli, opis składników majątku), językowym (analiza terminologii, struktura tekstu), antroponomastycznym (nazwiska, przydomki), toponomastycznym (nazwy geograficzne), prawnym (testament jako produkt funkcjonowania kancelarii, wola testatora a obowiązujące prawo), dyplomatycznym (formuły dokumentu), kultury materialnej (opis ruchomości i nieruchomości)⁸. Testamenty ukazują zwykłych, przeciętnych ludzi, którzy znaleźli się u kresu życia, dokonując jego podsumowania.

⁵ Zob.: J. Krochmal, *Przemyskie testamenty staropolskie*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1989, t. 6, s. 133–144; K. Jaroszek, *Problematyka włościańska w testamentach właścicieli ziemskich guberni radomskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Wieś między Wisłą a Pilicą w XIX wieku. Wieś – dwór – plebania w kręgu wzajemnych oddziaływań*, red. K. Jaroszek, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego” 2002, t. 37, z. 1–4, s. 61; M. Gadocha, *Testamenty i inwentarz Jadwigi i Marcina Mitkiewiczów – przyczynek do dziejów mieszczaństwa krakowskiego*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2011, t. 3, s. 98–121; K. Justyniarska-Chojak, *Testamenty oblatowane w księgach miejskich lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI wieku*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2006, t. 7, s. 51–70.

⁶ Bogatą literaturę podaje *Cui contingit nasci, restat mori. Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego*, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa 2005, s. 10–17. Na temat testamentów duchownych zob.: D. Główka, *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII i XVIII wieku*, IAIe PAN, Warszawa 2004, s. 41–54; D. Złotkowski, „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi ...*”. *Testamenty z pierwszej połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich*, cz. 1–2, cz. 3: 1834–1865, Muzeum Częstochowskie, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa 2005–2006, 2011.

⁷ A. U. Wnuk, *Jerzy Szornel herbu Dołęga z Popkowic, sędzia ziemski lubelski i jego testament*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2012, t. 4, s. 156.

⁸ *Cui contingit nasci...*, s. 9.

Testament jako dokument składa się z szeregu standardowych formuł. Należą do nich: tytuł, wezwanie trójcy świętej lub inne formuły modlitewne, wystawca (sprawca), oświadczenie wystawcy o zdrowiu psychicznym, uzasadnienie spisania testamentu, wyznanie wiary, podziękowanie Bogu za doznane łaski i prośba o przyjęcie do chwały niebieskiej, rozporządzenia dotyczące duszy i ciała (związane z pogrzebem), pobożne zapisy, przedstawienie ważniejszych faktów życia, opis posiadanego majątku i rozporządzenie nim, warunki stawiane spadkobiercom, oświadczenie o podjętych zobowiązaniach finansowych, prośba o spłnienie długów testatora, darowanie długów, wyznaczenie opieki nad dzieckiem, rodziną, rady o charakterze moralnym skierowane do dzieci, wybaczenie winowajcom i prośba o wybaczenie win, błogosławieństwo, prośba o modlitwę, powołanie wykonawcy testamentu, prośba o wykonanie rozporządzeń testatora, różne oświadczenia, data i miejsce, podpisy. Nie zawsze wszystkie wymienione formuły występują w testamentach⁹.

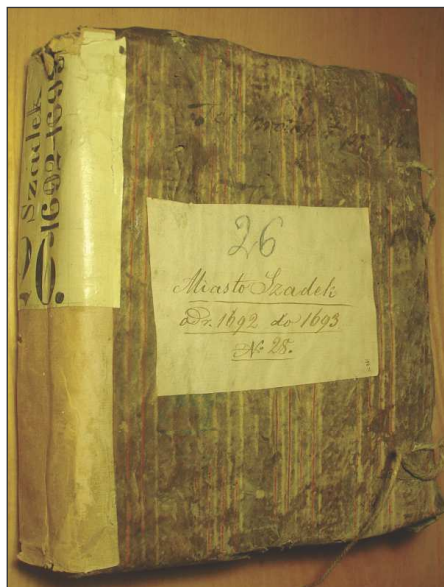
Księgi miejskie Szadku również zawierają testamenty, jak np. tom z lat 1692–1693, w którym znajduje się *Protocolum actorum Schadcoviensium scilicet protestationum, relationum, manifestationum, decretorum, resignationum, reformationum* o sygnaturze 26 (fot. 1)¹⁰. Oprawiona w pergamin księga liczy 168 kart i jest spisana po łacinie oraz po polsku. Jeden ze znajdujących się w niej zapisów to testament mieszcżanki szadkowskiej Doroty Czygańskiej z Lipińskich, spisany w 1693 r. na stronach 138–143 (kartach 71–72v). Karty dokumentu nie zostały wszyte w księgę prawdopodobnie dlatego, jak wskazuje na to dopisek, że nie był on spisany przed urzędem miejskim. W miastach posiadających prawo niemieckie, zgodnie ze zwyczajem, przedstawiciele urzędu byli delegowani do domu testatora¹¹. Testatorka na wstępnie wspomina, iż nie miała możliwości skorzystania z usług urzędników. Z tego też powodu o czynność spisania testamentu poprosiła swego brata i duchownego zarazem. Mimo tego odstępstwa testament znalazł się w księdze miejskiej jako luźne bifolia¹².

⁹ B. Źmigrodzka, *Testament jako gatunek tekstu*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 1997, s. 89–92; zob. również: G. Jawor, *Stale formuły w testamentach polskich*, „Rozprawy Komisji Językowej” 1981, t. 12, s. 217–233; L. Tymiakin, *O formułach w XVII-wiecznym testamencie przemyskim*, „Rocznik Przemyski” 1990, t. 27, s. 141–145.

¹⁰ W niektórych kancelariach miejskich dla wpisów testamentowych zakładano odrębne księgi. Zob. *Testamenty mieszcżan warszawskich od XV do końca XVII wieku. Katalog*, oprac. A. Bartoszewicz, A. Karpiński, K. Warda, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa 2010, s. 13.

¹¹ J. Krochmal, *Przemyskie testamenty...*, s. 134.

¹² Testamenty były spisywane na luźnych kartach papieru, a po śmierci testatora wpisywano je do ksiąg. Zob. A. Bartoszewicz, *Czas w małych miastach. Studium z dziejów kultury umysłowej późnośredniowiecznej Polski*, Oficyna Wydawnicza „Aspra-JR”, Warszawa–Pułtusk 2003, s. 254.

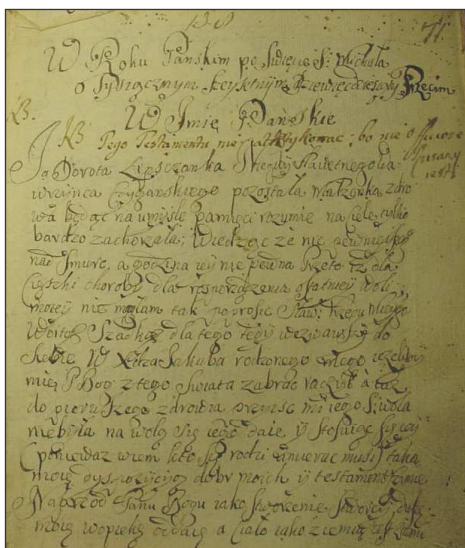
Fot. 1. Obwoluta księgi miejskiej.

Źródło: AGAD, Księgi miejskie Szadku, sygn. 26

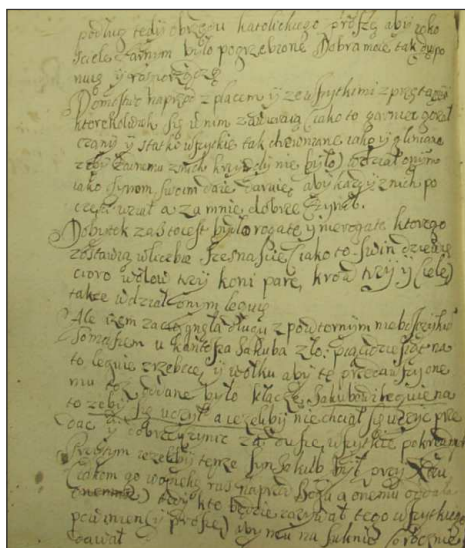
Dorota Czygańska z Lipińskich była dość zamożną mieszczańką posiadającą domostwo z posesją wraz z wyposażeniem¹³, a także cztery działki w obrębie miasta oraz dość liczny inwentarz żywy (zapewne 22 sztuki trzody). Spadkobiercami tego majątku byli przede wszystkim jej dwaj synowie. Uposażony został również brat Czygańskiej, ks. Jakub Lipiński¹⁴. Koligacje te sugerują, iż testatorka należała do miejskiej elity. Zapewne wykształcenie brata było przyczyną ambicji Czygańskiej, której bardzo zależało na pobieraniu nauk przez młodszego z synów. W testamencie testatorka kilkakrotnie warunkuje zapisy na rzecz młodszego dziecka jego edukacją.

¹³ Przykłady testamentów mieszczanek w tym okresie zob.: S. Krakowski, *Mieszczanie Częstochowy w XVII wieku w świetle testamentów*, „Ziemia Częstochowska” 1965, t. 5, s. 115–125; H. Żerek-Kleszcz, *Testamenty mieszczan pabianickich w XVII–XVIII wieku*, „Pabianiciana” 1992, t. 1, s. 37–50; B. Bobowski, *Prawno-ekonomiczne aspekty funkcjonowania testamentu wśród mieszczan dolnośląskiej Świdnicy (od około połowy XIV wieku do końca pierwszej ćwierci XVII wieku)*, „Rocznik Towarzystwa Genealogicznego Ziemi Częstochowskiej” 2012, t. 3, s. 9–17. O majątku mieszczanek w tym okresie zob.: A. Karpiński, *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Instytut Historii PAN, Warszawa 1995; M. Bogucka, *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 1998, s. 66–85; A. Głowacka-Penczyńska, *Kobieta w małych miastach Wielkopolski w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2010, s. 57–81.

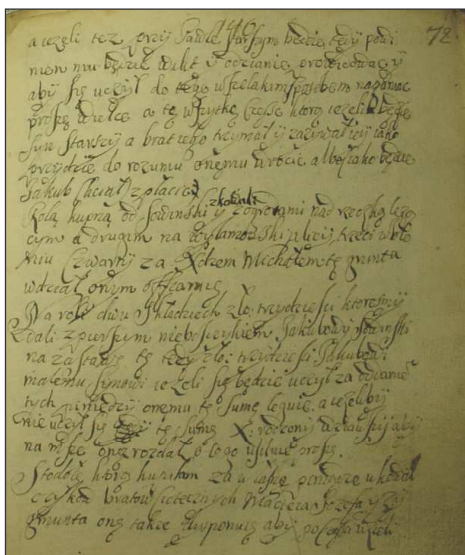
¹⁴ Nie ustalono, czy był on duchownym pracującym w parafii Szadek. W metrykach szadkowskich z tego okresu (w latach 1692–1694) nie występuje osoba tego imienia i nazwiska. Zob. Archiwum Diecezjalne we Włocławku, parafia Szadek, sygn. KM par. Szadek 2, s. 173–218.

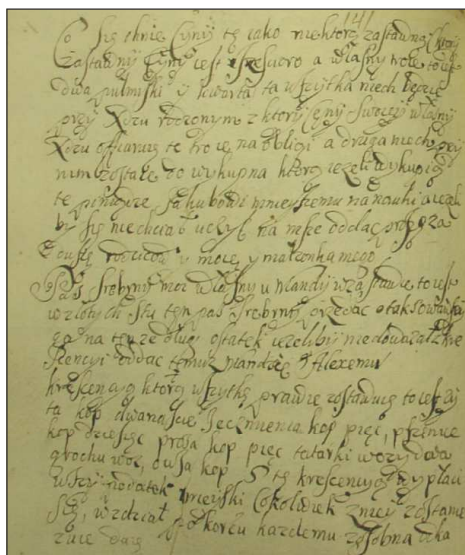
Fot. 2. Pierwsza strona testamentu z 1693 r.
Źródło: AGAD, Księgi miejskie Szadek,
sygn. 26, s. 138 (k. 71)

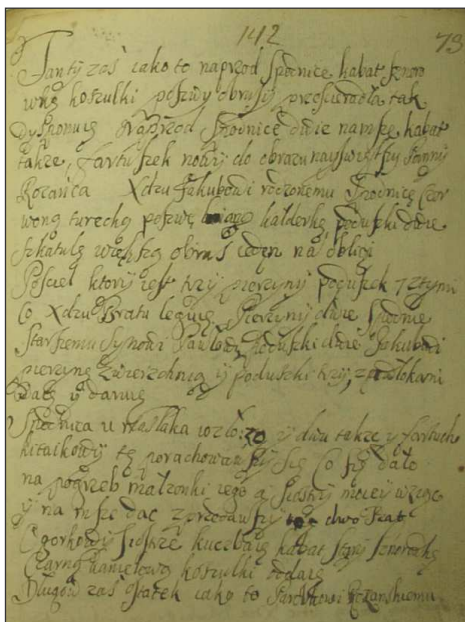
Fot. 3. Druga strona testamentu z 1693 r.
Źródło: AGAD, Księgi miejskie Szadek,
sygn. 26, s. 139 (k. 71v)

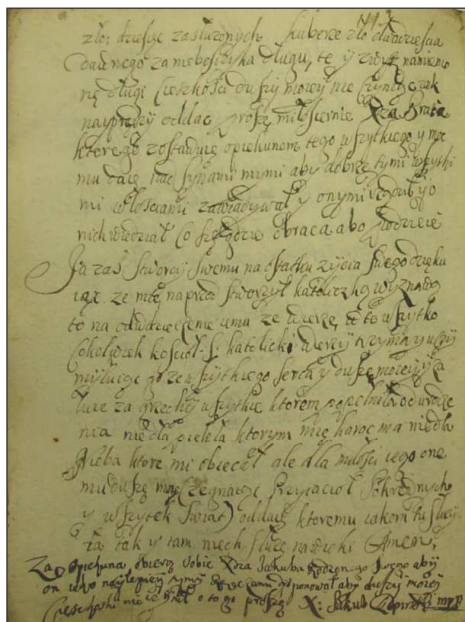
Fot. 4. Trzecia strona testamentu z 1693 r.
Źródło: AGAD, Księgi miejskie Szadek,
sygn. 26, s. 140 (k. 72)

Fot. 5. Czwarta strona testamentu z 1693 r.
Źródło: AGAD, Księgi miejskie Szadek,
sygn. 26, s. 141 (k. 72v)

Fot. 6. Piąta strona testamentu z 1693 r.
Źródło: AGAD, Księgi miejskie Szadek,
sygn. 26, s. 142 (k. 73)

Fot. 7. Szósta strona testamentu z 1693 r.
Źródło: AGAD, Księgi miejskie Szadek,
sygn. 26, s. 143 (k. 73v)

Tekst testamentu został przygotowany w oparciu o zasady podane w instrukcji wydawniczej¹⁵. Pisownię zmodernizowano, uwspółcześiono interpunkcję. Konsekwentnie zastąpiono „i” literą „j”. Starano się jednak zachować staropolską fonetykę, by pozostawić ówczesne brzmienie języka oddające koloryt i zwyczajne językowe epoki. Występujące w zdaniach wyrazy napisane wielką literą zachowano w postaci oryginalnej. Wszelkie odstępstwa od zasad edycji źródłowej w artykule podyktowane są względami technicznymi wydawnictwa.

TESTAMENT DOROTY CZYGAŃSKIEJ Z LPIŃSKICH

[Szadek] 1693, po 29 IX

Archiwum Główne Akt Dawnych, Księgi miejskie Szadku, sygn. 26,
s. 138–143 (k. 71–72v), oryginał

[s. 138] *W Roku Pańskim po Święcie Ś: [iętego] Michała¹⁶
Tysiącnym Szezysetnym Dziewięćdziesiąty Trzecim*

¹⁵ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1953. Ze względów technicznych zrezygnowano z podziału na przypisy rzeczowe i tekstowe.

¹⁶ 29 września. Zob. A. Bartoszewicz, *Czas w małych...*, s. 155.

W Imię Pańskie

Tego Testamentu nie atktykować¹⁷ bo nie officiose¹⁸ spisany jest. Ja Dorota Lipszczanka Niegdy Sławetnego Wawrzyńca Czygańskiego pozostała małżonka zdrowa będąc na umyśle, pamięci, rozumie na Ciele tylko bardzo zachorzała, wiedząc, że nic pewniejszego nad Śmierć a godzina jey nie pewna. Przeto, iż dla ciężki choroby dla rozporządzenia ostatniej woli mojej nie mogłam tak poprosić Sław:[etnego] Urzędu Mieys[kiego] Wójto[wskiego] Szadko[wskiego] dla tego tedy wezwawszy do Siebie W X[ię]dza Jakuba rodzonego mego jeżeliby Mię P[an] Bóg z tego Świata zabrać raczył a już do pierwszego zdrowia przyjsć mi jego Ś:[więta] wola niebyła na wolą się jego daje y Stosując Się jey (ponieważ wiem, kto się rodzi umierać musi) taką moją dyspozycyą dóbr moich y testament czynię. Naprzód Panu Bogu jako Stworzenie Stwórcy duszę moją w opiekę oddaję a Ciało jako ziemią jest ziemi (fot. 2)

[s. 139] *podług tedy obrzędu katolickiego proszę aby w kościele farnym było pogrzebione. Dobra moje tak dysponuję y rozporządzę.*

Domostwo naprzód z placem y ze wszystkimi z przętami którekolwiek Się w nim zawierają (jako to garniec gorzałczany y statki¹⁹ wszystkie tak drewniane jako i gliniane żeby żadnemu z nich krzywdy nie było) w dział onym jako Synom Swoim daje daruję aby każdy z nich po części wziął a za mnie dobrze Czynił.

Dobytek zaś to jest bydło rogate y nierogate, którego zostawię w liczbie szesnaście (jako to Świń dziewięcioro, wołów trzy, koni parę, krów trzy y Ciele) także w dział onym leguję.

Ale rzem zaciągnęła długi z powtórny nieboszczkiem Tomaszem u Kantosza Jakuba zło[tych]²⁰: pięćdziesiąt na

¹⁷ Aktykacja – wpisanie do ksiąg wierzytelnych danego tekstu celem nadania mu cech wierzytelności. Zob. *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, PWN, Warszawa 1974, s. 17.

¹⁸ Przed urzędem miejskim.

¹⁹ Statek – naczynie, przyrząd. Zob. *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, oprac. S. Nawrocki, J. Wisłocki, PWN, Poznań 1961, s. 621.

²⁰ Złoty polski – według kursu urzędowego w końcu XVII w. składał się z 30 groszy. Zob. J. A. Szwagrzyk, *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich,

to leguję zrzebicę y wołku aby te przedewszy one mu toż oddane było, klacze Jakubowi leguję na to żeby Się uczył a jeżeliby nie chciał Się uczyć przedać y dobrze uCzynić za dusze wszystkie pokrewnych. Przy tym jeżeliby tenże Syn Jakub był przy X[ie]dzu (jakom go w opiekę ras naprzód Bogu a onemu oddała onemusz) tedy kto będzie zażywał tego wszystkiego powinien (y proszę) aby mu na Suknie Corocznie dawał (fot. 3).

[s. 140] *a jeżeli też przy Pawle starszym będzie tedy powinien mu będzie wikt y odzianie przewidować²¹ y aby się uczył do tego wszelkim Sposobem naganiać proszę wielce a tę wszystką Czeszć którą jeżeli będzie Syn Starszy a brat jego trzymał y zażywał jey jako Przydzie do rozumu onemu wrócić albo (jako będzie Jakub chciał) zapłacić.*

Rolą kupną od Sowiński z kolia[!]: y ogrodami nad rzeczką leżącym a drugim na Wylamowski ulicy, trzeci w błoniu, Czwarty za X[ie]dzem Michałem tę grunta w dział onym ofiaruję.

Na roli dwu Składziech zło:[tych] trzydzieści któreśmy dali z pierwszym nieboszczykiem Jakubowy Sowiński na zastawę tę tedy zło: [tych] trzydzieści Jakubowi małemu Synowi jeżeli Się będzie uczył za oddanie tych piniędzy onemu tę Sumę leguję a jeżeliby nie uczył się tę Sumę X:[iędz] rodzony wziąwszy aby na msze onę rozdał o co go usilnie proszę.

Stodołę, która kupiłam za własne piniądze u Kowalczyków bratów ciotecznych Macieja, Józefa i Zygmunta onę także dysponuję aby po części wzięli (fot. 4)

[s. 141] *Co się cknie Cyny tę jako niektórą zastawną (który zastawny Cyny jest sześcioro a własny troje to jest dwa pułmiski y kwarta) ta wszystka niech będzie przy X[ie]dzu rodzonym z który Cęny Swojej własny*

Wrocław 1990, s. 142. W ciągu XVII w. złoty polski stracił ok. 75% swej siły nabywczej. Zob. G. Wójtowicz, A. Wójtowicz, *Historia monetarna Polski*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2003, s. 94.

²¹ Prowidować – zaopatrywać, ekwipować. Zob. *Słownik języka polskiego*, t. 4, red. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, nakł. prenumeratorów, Warszawa 1908, s. 1033.

X[ie]dzu offiaruję te troje na oblię²² a druga niech przy nim zostaje do wykupna, którą jeżeli wykupią te pieniądze Jakubowi mniejszemu na nauki a jeżeli by się nie chciał uczyć na msze oddać proszę za duszę rodziców i moję i małżonka mego.

Pas srebrny mój własny u Mandy w zastawie to jest w złotych stu ten pas Srebrny przedać otaksowawszy go na tenże dług ostatek jeżeliby nie doważał z krescencyi oddać temuż Mandzie Alexemu.

Krescencyi²³, którą wszystko prawie zostawuję to jest żyta kop dwanaście, Jęczmienia kop pięć, pszenice kop dziesięć, prosa kop pięć, tatarski wozy dwa, grochu wóz, owsa kop 8 tę krescencyą wypłaci wszy podatek mieyski Cokolwiek z niej zostanie się, w dział po korcu każdemu z osobna odkazuję daję (fot. 5).

[s. 142] *Fanty²⁴ zaś jako to naprzód Spódnice, kabaty²⁵, Sznorowkę, koszulki, poszwy, obrusy, prześcieradła tak dysponuję. Naprzód Spódnice dwie na mszę, kabaty także, fartuszek nowy do obrazu najswiętszej Panny Różańca X[ie]dzu Jakubowi rodzonemu, Spudnicę czerwona turecką, poszwę lnianą, kołderkę, poduszki dwie, szkatułę większą, obrus jeden na oblię.*

Posciel, który jest trzy pierzyny, poduszek i z tymi Co X[ie]dzu bratu leguję. Pierzyny dwie, Spodnie Starszemu synowi Pawłowi, poduszki dwie Jakubowi, pierzynę zwierzchnią y poduszki trzy z powłokami daję i daruję.

²² Obligi – zobowiązania wykonania określonej usługi religijnej. Obligi stanowiły msze fundowane przez wiernych za dusze zmarłych. Zob. W. Właźlak, *Dzieje kościelne Pajęczna*, Wydawnictwo Akademii Polonijnej „Educator”, Pajęczno 2005, s. 103.

²³ Krescencja – pożytki, plody, prowent, użytki, *fructus, utilitates*. Zob. *Księgi sądowe wiejskie klucza łąckiego. II. 1744–1811*, wyd. A. Vetulani, Wrocław 1963, s. 271. Ziarno liczone na intratę, ziarno rozmnożone z wysiewu. Zob. *Lustracja województwa krakowskiego 1789. Indeksy do części I i II*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, I. Rychlikowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1963, s. 762.

²⁴ Fanty – zastaw. Zob. *Lustracja województwa...*, s. 752.

²⁵ Kabaty – rodzaj kaftana lub kurtki, uszyty z różnych tkanin, zamszu bądź też z łosiowej skóry, podszywany futrem lub poszewką. Zob. U. Kicińska, *Rosa Bogu y ludziom miła y przyjemna – wizerunek Marcybelli Anny Hlebowiczówny Ogińskiej w świetle testamentu oraz mowy pogrzebowej*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2012, t. 4, s. 190.

*Spódnica u [Maś]laka w zło:[tych] 20 y dwa także y fartuch
kitajkowy²⁶ tę porachowawszy się co się dało
na pogrzeb małżonki jego a Siostry mojej wziąć
y na msze dać sprzedawszy te dwo szat.
Ogórkowy siostrze, kuczbaję²⁷, kabat stary, sznurówkę
czarną kamelową, koszulki oddaję.
Długów zaś Statek jako to Parobkowi Różańskiemu
(fot. 6).*

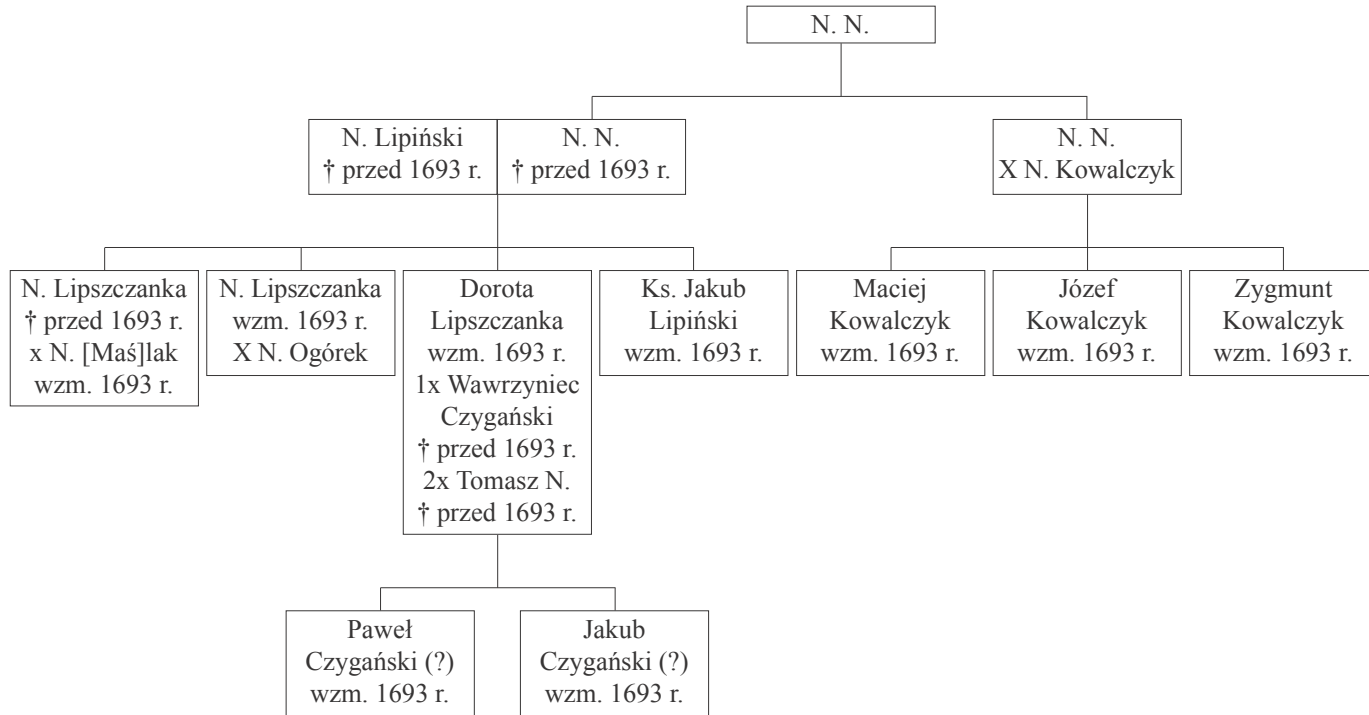
*[s. 143] zło:[tych] dziesięć zasłużonych, Kuberze zło[tych] dwadzieścia
dawnego za nieboszczyka długu, te y zwysz namienio-
ne długi Cieszkości duszy mojej nie Czyniąc jak
nayprędzey oddać proszę miłosiernie X[ie]dza Brata,
którego zostawuję opiekunem tego wszytkiego y moi-
mu daię nad synami mymi aby dobrze tymi wszytki-
mi włościami zawiadywał y onymi rządził y o
nich wiedział Co się gdzie obraca abo podzieje.
Ja zaś Stwórcy Swemu na ostatku życia Swego dzięku-
jąc, że mię naprzód Stworzył katoliczką wyznawa
to na odwdzięczenie iemu za wierze w to wszystko
Cokolwiek kościół Ś:[więty] katolicki wierzy, trzyma i uczy
mylując go ze wszytkiego Serca y duszę mojej y ża-
luję za grzechy wszytkie, którem popełniła od urodze-
nia nie dla piekła, którym mię karać ma, nie dla
Nieba, które mi obiecał ale dla miłości jego one
mu duszę mną (żegnając Przyjaciół, Pokrewnych
y wszytek Świat) oddaię, któremu jakom tu Służy-
ła tak y tam niech Służę na wieki Amen.
Za Opiekuna obierą Sobie X[ie]dza Jakuba Rodzonego Swego, aby
On jako naylepicy tymy Rzeczami dysponował aby duszy Mojej
Cieszkości nie czynił o to go proszę X:[iędz] Jakub Lipiński mp²⁸
(fot. 7).*

²⁶ Kitajka – pospolita, cienka, gęsta, gładka tkanina jedwabna posiadająca splot płócienny, jednobarwna lub mieniąca się. Zob. tamże, s. 191.

²⁷ Kuczbaja – odzież z kosmatej tkaniny wełnianej. Zob. S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 2, Drukarnia XX. Piiarów, Warszawa 1808, s. 1176.

²⁸ Manu propria – adnotacja przy podpisie oznaczająca, że był on dokonany własnoręcznie. Zob. *Polski słownik...*, s. 51.

Tablica 1. Krąg rodzinny testatorki

W testamencie występuje część wspomnianych formuł. Na początku znajduje się wezwanie do Boga, następnie przedstawienie się nadawcy i jego oświadczenie o zdrowiu psychicznym, uzasadnienie spisania testamentu (choroba) i doboru osoby spisującej dokument (brat). Później testator dziękuje Bogu za doznane łaski oraz rozporządza duszą i ciałem (pochówek w kościele). W następnej kolejności testator rozporządza majątkiem, jednocześnie wyliczając jego składniki. Podaje przy tym swoje długi oraz warunki stawiane spadkobiercy, tj. młodszemu synowi (edukacja), nad którym powierza opiekę bratu lub starszemu synowi. Testatorka czyni również zapis na rzecz kościoła w postaci kwot przeznaczonych na msze. Wyznaczając opiekunem i zarazem, jak należy się domyślać, wykonawcą testamentu swego brata, prosi go o wykonanie jej rozporządzeń, tj. spłacenie długów i o opiekę nad synami.

Testament informuje odbiorców o najbliższym kręgu rodzinnym testatora (tabl. 1). Są to osoby, którym przekazuje poszczególne części swego majątku, jak również krewni wspomniani przy okazji określania tytułu prawnego nabytej przez testatora nieruchomości.

Treść testamentu wymienia transakcje zawierane przez mieszczańkę z *pierwszym i powtórny nieboszczykiem*. Niewątpliwie wspomniani są tutaj kolejni mężowie wdowy, tj. Wawrzyniec Czygański i Tomasz z nieokreślonym nazwiskiem. W testamencie obdarowani zostali przede wszystkim synowie Doroty: starszy Paweł i młodszy Jakub. Byli to zapewne synowie Wawrzyńca Czygańskiego. Opiekunem młodszego syna oraz wykonawcą testamentu został rodzony brat Doroty – ks. Jakub Lipiński. Pewne ruchomości testatorka przekazała swojej siostrze Ogórkowej. Wspomina przy tym o innej zmarłej siostrze, żonie [Maś]laka. Wymienieni w testamencie bracia cioteczni Doroty, Kowalczykowie, sprzedali jej stodołę. Być może byli synami siostry matki testatorki. Ofiarując kwotę na mszę za niezujących krewnych, Dorota wspomina zmarłych już wówczas rodziców.

Nazwy topograficzne również pojawiają się w testamencie. Są nimi określenia położenia posesji testatorki. Działki będące własnością wdowy leżały nad rzeczką (zapewne Pisią), przy ul. Wilamowskiej, na Błoniach, oraz w sąsiedztwie działki księdza. Na treści dotyczące kultury materialnej składają się przedmioty o często archaicznych nazwach. Dysponowany przez wdowę majątek składał się z licznych ruchomości. Były to przedmioty stanowiące wyposażenie domostwa. W testamencie przedstawiony został również inwentarz żywy gospodarstwa oraz plody rolne.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Diecezjalne we Włocławku, parafia Szadek, sygn. KM par. Szadek 2, s. 173–218.

Archiwum Główne Akt Dawnych, Księgi miejskie Szadku, sygn. 26.

Opracowania

- Bartoszewicz A., *Czas w małych miastach. Studium z dziejów kultury umysłowej późnośredniowiecznej Polski*, Oficyna Wydawnicza „Aspra-JR”, Warszawa–Pułtusk 2003.
- Bartoszewicz A., *Późnośredniowieczny Szadek i jego mieszkańcy w świetle zapisek z najstarszej księgi miejskiej*, „Biuletyn Szadkowi” 2006, t. 6, s. 111–126.
- Bobowski B., *Prawno-ekonomiczne aspekty funkcjonowania testamentu wśród mieszczan dolnośląskiej Świdnicy (od około połowy XIV wieku do końca pierwszej ćwierci XVII wieku)*, „Rocznik Towarzystwa Genealogicznego Ziemi Częstochowskiej” 2012, t. 3, s. 9–17.
- Bogucka M., *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 1998.
- Cui contingit nasci, restat mori. Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego*, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa 2005.
- Gadocha M., *Testamenty i inwentarz Jadwigi i Marcina Mitkiewiczów – przyczynek do dziejów mieszcżanstwa krakowskiego*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2011, t. 3, s. 98–121.
- Głowacka-Penczyńska A., *Kobieta w małych miastach Wielkopolski w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2010.
- Główka D., *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII i XVIII wieku*, IAI PAN, Warszawa 2004.
- Inwentarze mieszcżan z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, oprac. S. Nawrocki, J. Wiślocki, PWN, Poznań 1961.
- Jarozek K., *Problematyka włościańska w testamentach właścicieli ziemskich guberni radomskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Wieś między Wisłą a Pilicą w XIX wieku. Wieś – dwór – plebania w kręgu wzajemnych oddziaływań*, red. K. Jarozek, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego” 2002, t. 37, z. 1–4, s. 61–68.
- Jawor G., *Stale formuły w testamentach polskich*, „Rozprawy Komisji Językowej” 1981, t. 12, s. 217–233.
- Justyniarska-Chojak K., *Testamenty oblatowane w księgach miejskich lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI wieku*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2006, t. 7, s. 51–70.
- Karpiński A., *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Instytut Historii PAN, Warszawa 1995.
- Kicińska U., *Rosa Bogu y ludziom mila y przyjemna – wizerunek Marcybelli Anny Hlebowiczówny Ogińskiej w świetle testamentu oraz mowy pogrzebowej*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2012, t. 4, s. 176–194.
- Krakowski S., *Mieszczanie Częstochowy w XVII wieku w świetle testamentów*, „Ziemia Częstochowska” 1965, t. 5, s. 115–125.
- Krochmal J., *Przemyskie testamenty staropolskie*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1989, t. 6, s. 133–160.
- Księgi sądowe wiejskiego klucza łączkiego. II. 1744–1811*, wyd. A. Vetulani, Wrocław 1963.
- Kulecki M., *Staropolskie księgi miejskie – wprowadzenie ogólne*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, red. D. Lewandowska,

- Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2008, s. 180–183.
- Kulecki M., *Księgi miejskie Szadek*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, red. D. Lewandowska, Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2008, s. 204.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1953.
- Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 2, Drukarnia XX. Piarów, Warszawa 1808.
- Lustracja województwa krakowskiego 1789. Indeksy do części I i II*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, I. Rychlikowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1963.
- Łosowski J., *Kancelarie miast szlacheckich województwa lubelskiego od XV do XVIII wieku*, AWH Antoni Dudek, Lublin 1997.
- Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, PWN, Warszawa 1974.
- Sędek M., *Księgi miejskie*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie*, red. T. Zielińska, Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 1992, s. 60.
- Słownik języka polskiego*, t. 4, red. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, nakł. prenumeratorów, Warszawa 1908.
- Szwagrzyk J. A., *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990.
- Testamenty mieszczan warszawskich od XV do końca XVII wieku. Katalog*, oprac. A. Bartoszewicz, A. Karpiński, K. Warda, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa 2010.
- Tymiakin L., *O formułach w XVII-wiecznym testamencie przemyskim*, „Rocznik Przemyski” 1990, t. 27, s. 141–145.
- Walawender A., *Księgi miejskie*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1, Warszawa 1975, s. 262–263.
- Ważlak W., *Dzieje kościelne Pajęczna*, Wydawnictwo Akademii Polonijnej „Educator”, Pajęczno 2005.
- Wolff A., *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego 1381–1835*, [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, red. A. Stebelski, Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 1957, s. 175–221.
- Wójtowicz G., Wójtowicz A., *Historia monetarna Polski*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2003.
- Wnuk A. U., *Jerzy Szornel herbu Dołęga z Popkowic, sędzia ziemski lubelski i jego testament*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2012, t. 4, s. 151–175.
- Złotkowski D., „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z pierwszej połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich*, cz. 1–2, Muzeum Częstochowskie, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa 2005–2006.
- Złotkowski D., „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich*, cz. 3: 1834–1865, Muzeum Częstochowskie, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa 2011.

Żerek-Kleszcz H., *Testamenty mieszcżan pabianickich w XVII–XVIII wieku*, „Pabianiciana” 1992, t. 1, s. 37–50.

Żmigrodzka B., *Testament jako gatunek tekstu*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 1997.

LAST WILL OF SZADEK TOWNSWOMAN DOROTA CZYGAŃSKA BORN LIPIŃSKA, FROM YEAR 1693

Summary

Szadek has a well-preserved set of town records for the period 1401–1697, consisting of 32 volumes. These books contain a number of legal entries, including testaments. The last will of Dorota Czygańska born Lipińska, written in 1693, found in one of the books, is an interesting document throwing light on many aspects of life in old Poland. The testatrix was a wealthy townswoman possessing a homestead, four plots within the town and much livestock. The property was mainly inherited by her two sons, with a bequest to her brother, Jakub Lipiński, a priest. This suggests that the testatrix belonged to the town's elite. The mother's ambition was that her younger son should receive education. The bequests for the younger child contain conditions concerning his education.

Key words: last will, Dorota Czygańska, the Lipiński family.